

několik. Konkrétní průběh interpretace se opírá o známou pravdu, že více očí více vidí. Interpretace proto probíhá ve skupině (nejlépe 6–12 lidí). Postupuje se po malých segmentech textu (velmi často větu po větě) bez znalosti následujícího textu. Během celého procesu má ve skupině ve vztahu k interpretaci dané biografie dojít ke konsensu. S touto metodou se lze také setkat pod názvem intersubjektivní hermeneutika. R. Zoll jí použil například při analýze rozhovorů s dělníky, jejímž cílem bylo vymezení základních typů pracovní orientace. Pomocí typologie vymezené na základě intersubjektivní interpretace části získaného materiálu pak výzkumný tým zpracoval zbývající rozhovory.

Po tomto stručném úvodu jsme přikročili k praktické ukázce či výcviku, tj. k intersubjektivní interpretaci jednoho z rozhovorů uskutečněného v rámci výzkumu J. Brannenové. Vlastní proces interpretace je zábavný, zajímavý a inspirativní, posléze však únavný, protože velmi zdlouhavý. Nebylo by jistě seriózní vynášet na základě takto letmého seznámení s metodou hodnotící soudy. Nemohu se však ubránit pochybnosti, zda konečný výsledek (interpretace daného textu, případně nějaká typologie apod.) je vždy srovnatelný s vynaloženou námahou. Nebo jinými slovy, zda by se k témuž výsledku nedalo dospět na čas, síly a počet zaangażovaných lidí méně náročnější cestou.

Po skončení semináře se všichni účastníci shodli, že akce sice byla značně vyčerpávající, nicméně však zajímavá a především velmi užitečná. Zároveň jsme vyjádřili naději, že nebyla akcí tohoto druhu poslední.

Jadwiga Šanderová

Mezinárodní zasedání sociologů náboženství

Ve dnech 21.–25. srpna 1989 se ve Finsku, v Helsinkách, v prostorách filozofické fakulty Helsinské univerzity uskutečnila XX. výroční konference *Mezinárodní společnosti sociologie náboženství* (International Society for the Sociology of Religion, dále ISSR, či Société Internationale de Sociologie des Religions, SISR), která byla věnována čtyřicetiletému výročí existence této organizace. Ústřední téma konference znělo *Právo, stát a náboženství* a této problematice byla věnována tři plenární zasedání. Nešlo však o tematiku jedinou, protože na jednáních celkem 21 výzkumných a tematických skupin byla diskutována další rozličná témata, která na ústřední moto konference navazovala jen volně, a mnohdy vůbec ne.

Mezinárodní společnost sociologie náboženství se až do konání XX. konference nazývala *Mezinárodní konference sociologie náboženství* (International Conference for the Sociology of Religion ICSR či Conférence Internationale de Sociologie des Religions, CISR, dále jen ICSR) a na půdě Evropy představuje jedinou reprezentativní mezinárodní společnost sociologů daného oboru. Společnost se začala formovat v roce 1948, kdy belgický profesor J. Leclercq shromáždil 15 profesorů a výzkumných pracovníků: Belgie, Francie a Holandska, aby si vyměnili zkušenosti a informace o výuce sociologie na různých evropských univerzitách z hlediska specifík svých zemí a rozebrali výzkumné metody sociologie náboženství. Potřeba další výměny názorů a stálých kontaktů vedla poté k založení „La Conférence Internationale de Sociologie Religieuse“ (3. 4. 1948). Další konference byla svolána na rok 1949 a v následujících letech se scházela pravidelně každý druhý rok v různých městech Evropy.

V prvním období, které trvalo do X. konference v roce 1969 v Římě, se nerozvíjela sociologie náboženství, ale náboženská sociologie (sociologie religieuse), která v této době sloužila zájmům katolické církve. V průběhu prvního desetiletí své existence se společnost potýkala s řadou problémů, které spulozřehodovaly o jejich proměnách v budoucnu. Šlo především o závažný spor o to, zda má být tehdejší náboženská sociologie založena na ryze teologických východiscích (názor prof. N. De Voldera) nebo má být také empirickou sociologickou disciplínou. Ani v táboře sociologů upřednostňujících empirickou stránku sociologie však neexistovala jednota a byly vedeny diskuse o tom, zda se má empirické studium zaměřovat pouze na sociální formy náboženského života (tj. na organizace, náboženské obřady apod.), nebo brát také v úvahu vazby mezi širšími strukturami, což znamená zkoumat vazby náboženských struktur se sekulárními institucemi a skupinami (např. se sociálními třídami apod.). Jádro sporu tehdy spočívalo v odlišných názorech na to, zda využívat studium objektivních dat o náboženském životě, jako jsou rituály, zákony apod., což byl názor, který razil především G. Le Bras, jehož hledisko ve

vývoji ICSR převážilo. Sociologický přístup k předmětu však zůstával i nadále vázán na náboženské přesvědčení a v prvním desetiletí existence ICSR byl výzkum určován především církevními potřebami a navíc byl prováděn pouze katolíky.

Z tohoto prvotního, nejednoznačného a diskutabilního zaměření se odvíjela celá řada obtíží, které pramenily právě z kontradikční participace kléru mezi vědci, jejichž záměry rozvíjet vědeckou, nedenominační disciplínu byly znesnadněny. Proto byla v počátečních letech své existence ICSR partikulární společností, soustřeďující se úzce na problémy církve bez návaznosti na obecnou sociologickou teorii a poznatky společenských věd obecně. Lze říci, že ještě v průběhu šedesátých let rozvíjela ICSR speciální druh sociologie náboženství – náboženskou sociologii, která byla sociologická pouze z hlediska používaných metod.

Situace se radikálně změnila na X. konferenci ICSR v roce 1969 v Římě, kdy nová generace sociologů požadovala užší návaznost na obecnou sociologickou teorii a na klasické sociologické teorie náboženství M. Webera a E. Durkheima. Diskutovány byly také zásadní změny ve Statutu ICSR, které především znamenaly eliminaci vazeb na náboženské instituce. Na jednání X. konference se rovněž velmi kriticky hodnotila „náboženská sociologie“ a současně se předkládaly nové teoretické a metodologické otázky týkající se například studia sekt, ateismu a nenáboženskosti. Většina referátů obsahovala reference na klasické práce sociologie náboženství a souběžně se objevovaly koncepce nové (P. Berger, T. Luckman).

Další vývoj společnosti ve směru jejího „zvědeckění“ ovlivnili zásadním způsobem její čelní představitelé: generální tajemník J. Verscheure (1969–1985), prezidenti B. Wilson (1971–1975) a D. Martin (1975–1983). Stávající prezident společnosti K. Dobbelaere a generální tajemník R. Campiche v nastoleném trendu pokračují do současnosti. Od jednání X. konference v Římě se ICSR označuje za čisté vědeckou společnost, která sdružuje sociology zajímající se o vývoj náboženství a sociologii náboženství, a to bez ohledu na jejich denominační a světonázorové zaměření, které je dnes pro činnost této organizace irelevantní, podobně jako vazby na církevní organizace.

Společnost má téměř 400 členů z mnoha zemí světa. Je tvořena především sociology; filozofové a teologové jsou v naprosté menšině. V Evropě představuje tato organizace jedinečnou internacionální organizaci, umožňující interetnický a tím rovněž internáboženský srovnávací výzkum s cílem prozkoumat a pochopit náboženský fenomén v jeho komplexnosti. Ve svém úsilí a činnosti je porovnatelná s obdobnými světovými organizacemi, jako je Společnost pro vědecké studium náboženství, USA (The Society for the Scientific Study of Religion) nebo Asociaci sociologie náboženství, USA (The Association for the Sociology of Religion). Společnost vytváří značný prostor pro věcnou diskusi, která je otevřená vůči rozmanitým interpretacím náboženství.

Výroční XX. konferenci Mezinárodní společnosti sociologie náboženství (1989) zahajoval předseda finské vlády H. Holkeri, který přednesl referát s názvem *Základní hodnoty finské společnosti*. Mezi něž zařadil finský jazyk, geografické a klimatické charakteristiky země, kulturní a sociální homogenitu národa a historii Finska. Také další vystoupení prvního dne jednání, které řídil T. Lampinen (Helsinská Univerzita), se dotýkala problematiky života Finska. Zevrubnou informaci o vývoji a stávajícím postavení evangelické luteránské církve ve státě jako dominující církve poskytl J. Sihvo (Univerzity of Helsinki), zatímco N. G. Holm (Abo Akademi) ve svém vystoupení srovnával postavení náboženských denominací v různých oblastech Finska a konfrontoval jejich soudobé charakteristiky s koncepcí sekularizace D. Martina a jeho tzv. skandinávským modelem.

Plenární zasedání, které následující den řídil B. Wilson (All Souls College, Oxford) bylo zaměřeno na vyhodnocení čtyřicetileté činnosti společnosti od jejího vzniku až k soudobým proměnám (E. Poulat, Centre National des Recherches Sociales, Paris). V referátu *Sociologie náboženství 1945–1989* seznámil J. Beckford (Loyola University, Chicago) s hlavními organizacemi, časopisy, tématy, pojmy, teoriemi a dalšími významnými otázkami, které jsou se sociologií náboženství tohoto období spjaty. V závěru svého šlektivního a analytického přehledu poukázal na dnešní rozporuplnost a soutěživost sociologických teorií uvnitř této disciplíny. Koreferáty připravili E. Allart, president Akademie věd, Finsko a T. K. Oommen, J. Nehru University, Indie.

V odpoledních hodinách probíhala jednání 5 tematických sekcí a 3 výzkumných skupin, v nichž byly diskutovány vybrané otázky státu, práva a náboženství, problematika teorie a metod sociálních věd o náboženství, otázky náboženské příslušnosti a identifikace, využívání „images“ v různých náboženských kulturách a vztahu náboženství a modernity.

Téhož dne zasedala také výzkumná skupina *Náboženství a společnost ve východní Evropě*, kterou řídil E. Pace (Università di Padova) a v níž odeznělo 8 referátů zaměřených na rozličné problémy sociologie náboženství v té které zemi. Jednání zahajovala M. Suchánková (Ústav pro výzkum společenského vědomí ČSAV, Brno) referátem „Česká sociologie náboženství: její vývoj a hlavní rysy“, v němž nastínila vývoj české sociologie náboženství jako teoretické disciplíny od přelomu století do druhé světové války a od poválečného vývoje do současnosti. Charakterizovala ji jako empirickou disciplínu rozvíjející se především v referenčním rámci sekularizace. N. Tomka (Institute for mass-communication, Budapest) se zaměřil na rozbor funkcí sociologie náboženství a jejich společenskou podmíněnost v socialistických zemích střední Evropy. Vymezil 5 základních funkcí sociologie náboženství, jimiž jsou: 1. eliminace ideologické polarizace a rozvoj sociální integrace, 2. stimulace k sociální a kulturní změně, 3. posilování autonomie společnosti, 4. kritická funkce a 5. optimalizace náboženského systému. Všechny uvedené funkce sociologie náboženství v socialistických zemích závisí podle autorova názoru na společenských a politických vztazích daleko více, než je tomu v zemích západní Evropy. Mezi dalšími referujícími vystoupil M. Kersevan (Univerzita E. Kardelja, Ljubljana, Jugoslávie), který analyzoval názory jugoslávských studentů na náboženství a marxismus. Polskou sociologii náboženství zastupovala J. Slominská (Akademia Teologii Katolickiej, Varšava), která seznámila se sociologickými charakteristikami života různých náboženských skupin, a E. Firlitová (Szkola glowna planowania i statystyki, Varšava, PLR), která v referátu o funkcích katolické farnosti v místní komunitě poukázala na fakt, že církev a farnosti se v průběhu osmdesátých let intenzivněji zapojovaly do celé řady nenáboženských funkcí. Uvedla, že se jednalo o činnosti, které by za podmínek stabilního sociálního a politického systému a normálně fungující ekonomie zabezpečovaly instituce světské. Mezi dalšími vědci ze socialistických zemí vystoupili J. Szantó (Social Science Informatics Center, Budapest) informující o metodologických aspektech výzkumu náboženství (log-lineární analýza). A. Molnár (Univerzita Budapest) se zmínil o třech typech religiozity z hlediska vlivu náboženství na každodenní život. Rozlišoval a) typ náboženský, b) rétorický a c) formální. F. Flere (Univerzita Novi Sad) rozebíral vztah náboženství a modernity v Jugoslávii (ve Vojvodině). Poukázal na skutečnost, že „tradiční“ religiozita není součástí tradičního životního názoru chápaného jako postojový syndrom, což otevírá diskusi o pravděpodobnosti výskytu nového – dle autorova názoru zřejmě postmoderního – typu religiozity souvisejícího s podmínkami sociální krize. Jednání výzkumné skupiny „Náboženství a společnost ve východní Evropě“ bylo doprovázeno bohatou diskusí a zájmem vědců z nesocialistických zemí, jakož i pozorností finského tisku.

Značnou pozornost připoutala také výzkumná skupina *Teorie a metody sociálních věd o náboženství*, která se zaměřovala jednak na tradiční metodologické problémy (např. strukturu dotazníku a její dopady na empirické výsledky), jednak se otevírala diskuse o nových metodologických přístupech. Důraz byl kladen na kvalitativní analýzu fenoménu náboženství (R. Cipriani, Univerzita „La Sapienza“, Řím) a na výzkum významových systémů (H. A. Hilhorst, Univerzita Utrecht).

Ve výzkumné skupině *Náboženská příslušnost a identifikace* byla diskutována velká škála problémů, jako například projevy sounáležitosti členů různých náboženských skupin v Polsku (J. Slominska), sňatečnost mezi luterány a ortodoxními ve Finsku (V. Huotari, University of Helsinki), otázka budoucnosti britského náboženství (G. Davieová, University of Exeter), náboženství a sociální pluralismus v Lisabonu, denominalismus jako etnicita v Americe a další.

Plenární zasedání probíhající ve středečních dopoledních hodinách (23. 8.) bylo věnováno modelům státní regulace náboženství v různých částech a státech světa. Ve vystoupení 5 významných vědců z různých zemí byly rozebírány otázky paradoxů a proměn vztahů státu a církvi v Kanadě, ve Skandinávských zemích, ve východní Evropě a Nigérii. Velké pozornosti se těšil zejména referát R. Fenna (Princeton University), který analyzoval premoderní náboženství v postmoderní společnosti.

Čtvrtý den konference (24. 8.) probíhala jednání 8 tematických a výzkumných skupin zaměřujících se na problematiku individualismu a solidarity, na problémy sekt a nových náboženských hnutí, sekularizaci, na souvislosti mezi sociální změnou a náboženskou změnou, na vztahy náboženství a státu, rituály a náboženské praktiky a náboženský život poválečné generace. Velmi rozsáhlá a bouřlivá diskuse probíhala ve výzkumné skupině o sekularizaci, kterou řídil K. Dobbelaere (Katholieke Universiteit, Leuven). Sociální změny, historii a náboženství jako tradici rozebírala S. Sundbacková (Abo Akademie), která poukazovala na nedostatečnost sekularizační teorie při kauzální a explanační analýze sociální (náboženské) změny. K vysvětlení náboženského tradicionalismu doporučuje využívat více teorii kultury.

Podobné stanovisko zastával B. R. Mariante (Stonehill College, N. Easton), který prosazoval teorii sociálně kulturního pluralismu jako alternativní teorii, která – na rozdíl od teorie sekularizace – je s to postihnout postavení náboženství v soudobém světě. Také W. H. Swatos (Silvis) argumentoval, že skutečnost světového náboženského oživení vyžaduje nové promýšlení pojmu sekularizace, což si současně vyžádá novou konceptualizaci pojmu „náboženství“. Na spletité vztahy mezi modernitou společností a sekularizací upozorňoval A. Grumelli (Pontifica Universita Urbaniana, Řím), který vyslovil názor, že chceme-li pochopit plně modernizaci, musíme od pojmu sekularizace ustoupit. V průběhu jednání výzkumné skupiny o sekularizaci se ukázalo, že se jedná o mimořádně složité téma, které bude i v budoucnu patřit mezi nejdiskutovanější odborné problémy.

K zajímavým tématům XX. konference ICSR patřila problematika víry a postmodernismu v Quebecu (skupinu řídil R. Lemieux, Universita Laval, Quebec) a problematika proměn náboženského života poválečné generace (skupinu řídil D. Roozen, Hartford Seminary, Hartford). Cílem skupiny bylo analyzovat dramatické změny hlavních institucionálních náboženských tradic v procesu modernizace soudobé západní společnosti a sledovat, jak sociální a kulturní změna probíhající v západní společnosti od druhé světové války nově tvarovala náboženský život poválečné generace. V panelové diskusi, v níž referovali J. W. Carroll (Hartford Seminary, Hartford), W. C. Roof (University of Massachusetts), S. Sundbacková (Abo Akademi), E. Barkerová (London School of Economics), D. Hervieu-Légerová (Centre National des Recherches Sociales, Paříž), K. Dobbelaere (Katholieke Universiteit, Leuven) a L. Laeyendecker (Rijksuniversiteit of Leiden), bylo poukázáno na zvláštnosti tohoto vývoje v jednotlivých zemích, kde je jednotlívým jmenovatelem snižující se zájem poválečné generace o tradiční náboženství. Zazněly současně informace o zapojení mladé generace do nových náboženských hnutí a o zakládání tzv. „emocionálních“ náboženských komunit (např. ve Francii).

Jednání posledního dne XX. konference završilo plenární zasedání na téma *Náboženství a média*, které řídila E. Barkerová (London School of Economics). Rozsáhlý referát přednesl J. K. Hadden (University of Virginia, Charlottesville), který referoval o americkém televangelismu a jeho globalizaci. Rozebíral historii televangelismu, jeho institucionální bázi (lokální a mezinárodní organizace), evangelizační cíle a otázky účinnosti vysílání náboženských pořadů. Japonský sociolog Y. Abe (Aichigakuin University, Japonsko) se zabýval různými formami komunikace (privátní, veřejná) a upozornil na skutečnost, že v japonském pojetí odluky církve od státu se náboženství řadí do privátního sektoru. Masová média jsou naopak v japonské společnosti chápána jako veřejná sféra, což vedlo k tomu, že pokus amerického televangelismu proniknout do japonského prostředí nebyl úspěšný a nenalezl následovníky. Problematickou náboženství v „televizní éře“ se zabýval G. Guizzardi (Università di Padova), který obecně rozebíral role náboženství v postsekularizované společnosti, v níž má televize významné místo. Uváděl, že televize přispívá k vytváření kolektivní identity. Pomocí analýzy cest papeže Jana Pavla II. pak ukázal, že toto masové médium vytvářelo typickou narativní strukturu a vedlo k pojetí náboženství jako soudobé narativní pohádky, v níž je skutečná krize západní společnosti odrážena symbolickou apoteózou.

XX. konferenci Mezinárodní společnosti sociologie náboženství uzavřel její stávající prezident K. Dobbelaere, který především ocenil pracovní, vědecký charakter jednání. Zdůraznil, že konference se opětovně stala místem pro výměnu názorů a poznatků o soudobém stavu náboženství ve světě a posílila pracovní kontakty sociologů z různých zemí světa.

Kromě referátů přednesených v rámci plenárních zasedání, v 15 tematických sekcích a 6 výzkumných skupinách bylo předneseno dalších 13 samostatných referátů. V průběhu konference se každodenně setkávaly lingvistické skupiny. XX. konference ISSR v Helsinkách se zúčastnilo celkem 170 sociologů z 29 zemí světa; jednacími jazyky byla angličtina a francouzština. Z průběhu konference budou vydána akta a monotematické číslo časopisu *Social Compass*, který se zaměřuje na sociologii náboženství.

Marie Suchánková